

Azərbaycanda məhkəmə sisteminin səmərəliliyinin və keyfiyyətinin artırılması

Məhkəmə qərarlarının icrası sisteminin səmərəliliyinin göstəriciləri (indikatorları) qismində və icra məmurunun fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə məhkəmə qərarlarının icra müddətləri və vəsaitlərin geri qaytarılmasının faiz göstəriciləri sisteminin qurulmasına dair tövsiyələr

Müəlliflər:

Metyu Şardon (Mathieu Chardon)

Yos Uitdehaag (Jos Uitdehaag)

Bu sənəd Yaxşı İdarəçilik üçün Tərəfdaşlıq II (PGG II) çərçivəsində həyata keçirilən Avropa Şurasının və Avropa İttifaqının "Azərbaycanda məhkəmə sisteminin səmərəliliyinin və keyfiyyətinin artırılması" Birgə Layihəsi çərçivəsində hazırlanıb. Sənəddə ifadə edilən rəylər və fikirlər müəlliflərə aiddir və Avropa Şurası ilə Avropa İttifaqının rəsmi siyasətini əks etdirməyə bilər.

Oktyabr 2020-ci il

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

COUNCIL OF EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Mündəricat

<i>Qısaltmaların siyahısı</i>	3
<i>Qısa xülasə</i>	4
<i>1. Giriş</i>	5
<i>2. Beynəlxalq standartlar</i>	7
2.1. <i>Giriş</i>	7
<i>3. Azərbaycanın məcburi icra sistemində fəaliyyətin səmərəlilik göstəricilərinin hal-hazırda istifadəsi</i>	9
<i>4. Məcburi icra sistemi sahəsində fəaliyyətin səmərəlilik göstəricilərinin istifadəsi</i>	11
4.1. <i>Giriş</i>	11
4.2. <i>Göstəricilərlə əlaqədar tələblər</i>	11
4.3. <i>Fəaliyyətin səmərəlilik göstəriciləri</i>	13
<i>5. Azərbaycanın məcburi icra sistemində fəaliyyətin səmərəlilik göstəricilərinin istifadəsinə dair tövsiyələr</i> ...	20

Qısaltmaların siyahısı

CEPEJ	Avropa Şurasının Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Komissiyası
CEPEJ (2009) 11	Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Avropa Komissiyası (CEPEJ): Avropa Şurasının Məcburi İcra barədə mövcud Təvsiyəsinin daha yaxşı icra edilməsi üçün rəhbər prinsiplər, CEPEJ (2009) 11 REV
AŞ	Avropa Şurası
NK	Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi
iİS	İşlərin idarə olunması sistemi
MPM	Mülki Prosesual Məcəllə
COMONEX	Qlobal Məcburi İcra Kodeksi; Beynəlxalq İcra Məmurları İttifaqı (UIHJ) tərəfindən hazırlanmış məcburi icraya dair beynəlxalq prinsiplər
iBi	İcra Baş İdarəsi
AİHK	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası
AƏM	Avropa Ədalət Məhkəməsi (Avropa İttifaqı Məhkəməsi)
AİHM	Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi
EİS	Məcburi icra üzrə elektron informasiya sistemi
Aİ	Avropa İttifaqı
İKT	İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları
İT	İnformasiya texnologiyaları
İQ	İcra haqqında qanun
İMQ	İcra məmurları haqqında qanun
ƏOQKQ	Ədliyyə orqanlarında qulluq keçmə haqqında qanun
DQQ	Dövlət qulluğu haqqında qanun
M&N	Monitorinq və nəzarət
ii	İcra indikatoru (indikatorları)
KT	Keyfiyyət təminatı
17(2003) sayılı tövsiyə	Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə "Məcburi icra haqqında" Rec(2003)17 sayılı tövsiyəsi (Nazirlər Komitəsi tərəfindən 9 sentyabr 2003-cü ildə Nazirlərin Müavinlərinin 851-ci iclasında qəbul edilmişdir)
UIHJ	Beynəlxalq İcra Məmurları İttifaqı

Qısa xülasə

Avropa Şurası 2000-ci ildən, sonra isə CEPEJ ilə birlikdə 2002-ci ildən Avropada məcburi icra ilə bağlı bir çox əməkdaşlıq proqramları, tədqiqatlar, tövsiyələr və rəhbər prinsiplər hazırlamışdır.¹ Bu sənədlər məcburi qüvvəyə malik olmasa da, qabaqcıl təcrübələr nəzərə alınmaqla və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının (AİHK) bütün tələblərinə riayət edilməsi məqsədilə hazırlanmışdır. Onlar istənilən ölkənin əməl etməli olduğu yol xəritəsini təşkil edir.

Lazımı qaydada icra edilə bilməyən məhkəmə qərarının heç bir mənası yoxdur. Məhkəmə qərarlarının səmərəli və ədalətli icrası istənilən hüquq sistemində mərkəzi yer tutur. Buna görə də, hər hansı ölkənin ədalət mühakiməsi sisteminin səmərəliliyini qiymətləndirmək zəruri olduğu kimi, məcburi icra sisteminin keyfiyyətini qiymətləndirmək də zəruridir.

Avropa Şurası və CEPEJ Avropadakı hüquq sistemlərinin keyfiyyət və səmərəliliyini artırmaq üçün müxtəlif alətlər hazırlamışlar. Bu alətlərə həmçinin məcburi icra sahələrində istifadə edilə bilən göstəricilər (indikatorlar) daxildir, məsələn, işin mürəkkəbliyi, məhkəmə icraatının müddətinin hesablanması metodları, məhkəmə işlərinin həll olunma faiz göstəricisi (CR) və məhkəmə işlərinin həllinə sərf olunan vaxt göstəricisi (DT).

Hazırkı hesabat çərçivəsində Azərbaycan Ədliyyə Nazirliyinin İcra Baş İdarəsinə, Azərbaycan Ədliyyə Nazirliyinin İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları idarəsinə (İKT İdarəsi), hakimlərə və həmçinin iki kreditor şirkətə (Azercell və Azərenerji) Azərbaycanda məcburi icra sistemi ilə bağlı sorğu anketləri göndərilmişdir.

Bu anketlərin təhlili Azərbaycanın məcburi icra sistemində fəaliyyətin səmərəlilik göstəricilərinin hal-hazırda istifadəsinin mənzərəsini əks etdirir. Bu təhlilin işığında bu hesabatda əsas diqqət məcburi icra sistemi sahəsində məcburi icra göstəricilərinin istifadəsinə yönəldilir, müvafiq fəaliyyət göstəricilərinə dair tələblər əhatə olunur (müddət, həllini gözləyən işlər, uğurlu icranın faizləri, məcburi icranın xərcləri və zəif yerlərin müəyyənləşdirilməsi üçün göstəricilər).

Araşdırma Azərbaycanın məcburi icra sisteminin fəaliyyət göstəricilərinin istifadəsinə dair tövsiyələrin hazırlanması ilə nəticələnmiş və tövsiyələrdə həmin göstəricilər çoxsəviyyəli 23 praktik göstəricilər toplusu şəklində birləşdirilmişdir ki, buraya həmçinin səmərəlilik göstəriciləri, işlərin həll olunma indeksləri, xüsusi və maliyyə göstəriciləri daxil edilmişdir.

¹ Xüsusən CEPEJ-in məcburi icra barədə 17 dekabr 2009-cu il tarixli rəhbər prinsiplərinə bax (CEPEJ (2009) 11 REV).

1. Giriş

Məhkəmə qərarlarının icrasının vacibliyi Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (AİHM) *Hornsbi Yunanıstan qarşı* məhkəmə işi üzrə 19 mart 1997-ci il tarixli qərarında² vurğulanaraq qeyd edilmişdir ki, məhkəmə qərarının icrası AİHM-in 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan ədalətli məhkəmə araşdırmasının ayrılmaz hissəsi hesab olunur. Bu səbəbdən ədalətli məhkəmə araşdırması təkcə hakimə müraciət etmə imkanı və məhkəmə icraatının aparılması ilə məhdudlaşmır, həm də məcburi qüvvəyə malik yekun məhkəmə qərarlarının icrasını əhatə edir. Beləliklə, Avropa hakiminin niyyəti qanunun aliliyi naminə “məhkəməyə müraciət hüququnun” tam səmərəli olmasını təmin etməkdən ibarətdir.

Həqiqətən də AİHK nəzəri və ya xəyali olmayan, konkret və səmərəli olan hüquqları qorumaq məqsədi daşıyır.³ Bu prinsipə əsaslanaraq, məhkəməyə müraciət hüququ məhkəmə qərarlarının icrasına şamil olunmasaydı xəyali hüquq olardı. Məhkəmə praktikasının inkişafına təkan verən bu prinsipin təsiri altında bu hüququn əhatə dairəsi elə bir vəziyyətə gəldi ki, artıq üzv dövlətlər və dövlət orqanları özlərinin pozitiv öhdəliklərinə əsasən öz məhkəmə sistemlərini yekun məhkəmə qərarlarının icrasına maneə yaratmayan⁴ və qərarın icrasına nail olmaq üçün səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsini təmin edən şəkildə təşkil etməyə borcludurlar⁵.

Dövlətin vəzifəsi məcburi icra sisteminin yalnız güclü və etibarlı olmasını deyil, həm də səmərəli olmasını təmin etməkdir. Bu məqsədlə AŞ və CEPEJ dövlətlərin istifadəsi üçün məcburi icra ilə əlaqədar tövsiyələr və rəhbər prinsiplər şəklində müəyyən vasitələr və “yumşaq hüquq” alətləri hazırlamışlar (aşağıda 2.1-ci bölməyə bax). Bu vasitələr və alətlər məcburi icra sisteminin AİHK-ın tələblərinə tam uyğunluğu təmin edir. Onlar həmçinin məcburi icra sisteminin səmərəliliyini və məhkəmə qərarlarının və digər icra sənədlərinin icrasına cavabdeh olan icra məmurlarının işini qiymətləndirməyin vacibliyini önə çəkir.

Məcburi icra sisteminin səmərəliliyinin göstəriciləri (indikatorları) qismində və icra məmurunun fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə məhkəmə qərarlarının icra müddətləri və vəsaitlərin geri qaytarılmasının faiz göstəriciləri sisteminin qurulması zəruri olmaqla yanaşı, sistemin və icra məmurunun fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi də mühüm elementdir.

Layihə çərçivəsində Azərbaycanın dövlət orqanlarına⁶ və kreditor şirkətlərə⁷ göndərilən sorğu anketləri göstərir ki, idarəetmə məlumatları məcburi icranın və bu sahədə irəliləyişlərin qiymətləndirilməsi üçün mərkəzi səviyyədə istifadə olunur və mütəmadi olaraq toplanan silsilə məlumatlarla birlikdə yerli

² AİHM, *Hornsbi Yunanıstan qarşı*, 19 mart 1997-ci il – bu işdə *Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi (AİHM, 21 fevral 1975-ci il) üzrə qərardakı bu fikir təkrarlanır ki, iştirakçı dövlətin hüquq sistemi məcburi qüvvəyə malik yekun qərarın bir tərəfin zərərinə olaraq səmərəsiz qalmasına imkan versəydi, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ xəyali hüquq olardı.

³ AİHM, *Eyri İrlandiyaya qarşı*, 9 oktyabr 1979-cu il, 24-cü bənd.

⁴ AİHM, *Pibernik Xorvatiyaya qarşı*, 4 mart 2004-cü il.

⁵ AİHM, *Zazanis Yunanıstan qarşı*, 18 noyabr 2004-cü il, 49-cu bənd.

⁶ Azərbaycan Ədliyyə Nazirliyinin İcra Baş İdarəsi, Azərbaycan Ədliyyə Nazirliyinin İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları idarəsi (İKT İdarəsi), hakimlər.

⁷ Azercell və Azərenerji.

səviyyədə əməkdaşlarla paylaşılır (aşağıda 3-cü bölməyə bax). Bunun üçün CEPEJ tərəfindən hazırlanmış alətlər dövlət orqanları tərəfindən uğurla istifadə edilmişdir.⁸

Məcburi icra sahəsində əlavə xüsusi fəaliyyət göstəriciləri icra sisteminin bütün tələblərinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı daha geniş monitorinq və nəzarətin təmin edilməsinə kömək edə bilər. Bu hesabatın məqsədi mövcud göstəricilərin işığında həmin xüsusi göstəriciləri müəyyənləşdirməkdir.

⁸ "Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərdə məhkəmə istifadəçilərinin məmnunluğu ilə bağlı sorğu aparılması üçün CEPEJ-in rəhbər vəsaiti" (2016) də buraya daxildir.

2. Beynəlxalq standartlar

2.1. Giriş

Məcburi icranın təşkili AŞ-yə üzv olan ölkələrdə fərqli olsa da, AŞ aşağıdakı sənədlərdə ümumi standartları və prinsipləri müəyyən etmişdir:

- Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə “İnzibati hüquq sahəsində inzibati və məhkəmə qərarlarının icrası haqqında” (2003) 16 sayılı tövsiyəsi (Nazirlər Komitəsi tərəfindən 9 sentyabr 2003-cü ildə Nazirlərin Müavinlərinin 851-ci iclasında qəbul edilmişdir) (bundan sonra “Rec 16/2003 sayılı tövsiyə” adlandırılacaq);
- Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə “Məcburi icra haqqında” (2003) 17 sayılı tövsiyəsi (Nazirlər Komitəsi tərəfindən 9 sentyabr 2003-cü ildə Nazirlərin Müavinlərinin 851-ci iclasında qəbul edilmişdir) (bundan sonra “Rec 17/2003 sayılı tövsiyə” adlandırılacaq);
- Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Avropa Komissiyası (CEPEJ) məhkəmə qərarlarının icrası məsələsini özünün prioritetləri sırasına daxil etmişdir. 17 dekabr 2009-cu ildə CEPEJ “Avropa Şurasının məcburi icra barədə mövcud tövsiyəsinin daha yaxşı icra edilməsi üçün rəhbər prinsipləri” dərc etmişdir (bundan sonra “CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri”⁹ adlandırılacaq); bu “Rəhbər prinsiplər” sonradan “Məhkəmə qərarlarının icrası üzrə qabaqcıl təcrübəyə dair bələdçi” vasitəsilə tamamlandırılmışdır;¹⁰
- “Məhkəmə qərarlarının icrasında hakimlərin rolu” haqqında Avropa Şurasının 13 (2010) sayılı rəyi, Avropa Hakimlərinin Məşvərət Şurası tərəfindən qəbul edilmişdir.

AŞ-nin 16/2003 və 17/2003 sayılı tövsiyələrində sadəcə olaraq AİHM-in presedent hüququnda yer alan eyni prinsiplər əks olunur və onlara birbaşa istinad edilir. İcra prosedurlarının mümkün qədər səmərəli və təsirli olmasının zəruriliyini bildiren bu tövsiyələrdə məcburi icra prosedurlarının və praktikasının səmərəliliyini artırmaq istəyən dövlətlər tərəfindən istifadə edilə biləcək ideyalar öz əksini tapmışdır.

Məhkəmə fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə gəlincə, Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Avropa Şurasının Komissiyası (CEPEJ) Avropadakı hüquq sistemlərinin keyfiyyətini və səmərəliliyini artırmaq üçün bir sıra alətlər hazırlamışdır.¹¹ Digər alətlərlə yanaşı, CEPEJ məhkəmələrin fəaliyyəti ilə bağlı ictimaiyyətin məmnunluğunun səviyyəsini qiymətləndirmək üçün sorğular hazırlamışdır. CEPEJ tərəfindən təklif olunan göstəricilər (indikatorlar) məcburi icra sahəsində də əhəmiyyətli dərəcədə istifadə edilə bilər (4-cü fəslə bax):

⁹ “Avropa Şurasının məcburi icra barədə mövcud tövsiyəsinin daha yaxşı icra edilməsi üçün rəhbər prinsiplər”, Ədalət mühakiməsinin səmərəliliyi üzrə Avropa Komissiyası (CEPEJ), CEPEJ (2009) 11 REV.

¹⁰ CEPEJ-in 10-11 dekabr 2015-ci il tarixli 26-cı plenar sessiyasında qəbul edilmişdir (CEPEJ(2015)10).

¹¹ Bax (digər mənbələrlə yanaşı): “Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərdə məhkəmə istifadəçilərinin məmnunluğu ilə bağlı sorğu aparılması üçün CEPEJ-in rəhbər vəsaiti” (2016) (bundan sonra “CEPEJ-in məhkəmələrlə bağlı rəhbər vəsaiti” adlandırılacaq).

1. Birinci göstərici aşağıdakıları əhatə edir: işin mürəkkəbliyi; ərizəçinin davranışı; səlahiyyətli orqanların davranışı; işin növü, belə ki, iş ərizəçi üçün xüsusi maraq kəsb edən məsələləri əhatə edə bilər (məsələn, işdən çıxarılma ilə bağlı əmək mübahisələri və ya uşaqlar və valideynlər arasındakı münasibətlərə dair ailə işləri).
2. İkinci göstərici məhkəmə icraatının müddətinin hesablanması metodlarının nümayişini özündə ehtiva edir. Mülki işlərdə müddətin hesablanmasının başlanğıc anı kimi, bir qayda olaraq, işin məhkəməyə göndərildiyi tarix götürülür. Müddətin bitdiyi vaxt isə yekun qərarın qəbul edildiyi və (və ya) qəbul edilmiş sayıldığı tarixdir. Bu məlumatlar əsasında məhkəmə icraatının müddəti qiymətləndirilə bilər.
3. Məhkəmə işlərinin həll olunma faiz göstəricisi (*Clearance Rate – CR*) dövlətdəki və ya ərazi vahidindəki məhkəmələrin daxil olan iş yükünün öhdəsindən nə dərəcədə səmərəli şəkildə gəldiyini qiymətləndirir. Məhkəmə işlərinin həll olunma faiz göstəricisi həll olunmuş işlərin sayını daxil olan işlərin sayına bölməklə alınan və faizlə ifadə edilən sadə əmsaldır:
 - Məhkəmə işlərinin həll olunma faiz göstəricisinin 100%-ə yaxın olması o deməkdir ki, məhkəmə təxminən müəyyən müddət ərzində daxil olan işlərin sayı qədər işləri həll edə bilər.
 - Məhkəmə işlərinin həll olunma faiz göstəricisinin 100%-dən yuxarı olması sistemin qəbul edilmiş işlərdən daha çox işi həll etmək və beləliklə mövcud iş yükünü (həllini gözləyən işləri) azaltmaq iqtidarında olduğunu göstərir.
 - Məhkəmə işlərinin həll olunma faiz göstəricisinin 100%-dən aşağı olması o halda baş verir ki, daxil olan işlərin sayı həll edilmiş işlərin sayından çox olur. Bu halda, həllini gözləyən işlərin sayı (iş yükü) artır.
4. Məhkəmə işlərinin həllinə sərf olunan vaxt göstəricisi (*Disposition Time – DT*) hər hansı işin həllini yekunlaşdırmaq üçün tələb olunan günlərin təxmini sayını qiymətləndirir, bunun üçün nəzərdən keçirilən dövrün sonunda həllini gözləyən işlərin ümumi sayı eyni dövrdə həll olunmuş işlərin ümumi sayı ilə müqayisə edilir və alınan nisbət müvafiq qaydada günlərin sayına çevrilir. Bu həm də müəyyən yurisdiksiyada müəyyən bir işin həll olunmasının nə qədər vaxt aparacağı barədə təsəvvür yaradır.

3 və 4-cü göstəricilər müəyyən ölkədə məhkəmələrin səmərəliliyinin ilkin ümumi mənzərəsini əldə etmək üçün istifadə olunur.

3. Azərbaycanın məcburi icra sistemində fəaliyyətin səmərəlilik göstəricilərinin hal-hazırda istifadəsi

İdarəetmə məlumatları məcburi icranın və bu sahədə irəliləyişlərin qiymətləndirilməsi üçün mərkəzi səviyyədə istifadə olunur. Belə idarəetmə məlumatları yerli səviyyədə əməkdaşlarla paylaşılır. Bunun üçün dövrü qaydada silsilə məlumatlar toplanılır:

- **İş yükünün rəqəmləri:**
 - Dövrün əvvəlində yığılmış iş yükü
 - Müəyyən dövr ərzində qəbul edilmiş işlər
 - Müəyyən dövr ərzində yekunlaşmış işlər
 - Dövrün sonunda həll olunmamış qalan işlər
 - Görülən məcburi icra tədbirləri
 - Kreditorların növü üzrə işlərin sayı

- **Məcburi icranın əsasına görə işlərin sayı**

Bu göstəricilər hazırkı İİS xaricində istifadə olunur.

- İcra vərəqəsi
 - İcra qeydi
 - Növlərinə görə məcburi icra tədbirlərinin sayı
- **Açıq qalan işlərin orta (yaxud median) “yaşı”:** icraatı “müvəqqəti dayandırılan” işlər və bəzi növ işlər (aliment tələbləri, uşaqla görüşmə).
 - **Uğurlu icranın faizi**
 - **İddia tələblərinin dəyər səviyyələri və “yaşı” üzrə yığım faizləri**
 - **İşlərin bağlanma faizi**
 - **Məhkəmələrin etirazlarla bağlı qərar çıxarması üçün müddət:** icra məmurunun hərəkətlərinə etirazlar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada məcburi icra orqanının rəhbərinə və ya Baş İcra məmuruna təqdim olunur. Bu prosesə elektron nəzarət mümkündür. Qərardan 10 gün ərzində şikayət verilə bilər.
 - **Daşınan əmlakın satış sayı və uğurluluq faizi:** İBİ-nin kredit borcları şöbəsi (İİS xaricində).
 - **Daşınmaz əmlakın satış qiymətinin həmin əmlakın qiymətləndirilmiş dəyərinə nisbətə faizi:** İBİ-nin kredit borcları şöbəsi (İİS xaricində).
 - **Daşınmaz əmlakın hərrac yolu ilə satışı prosesində təkliflərin sayı:** İBİ-nin kredit borcları şöbəsi (İİS xaricində).

- **Barışıq sazişi ilə, məsələn, borcun hissə-hissə ödənilməsi barədə razılaşma ilə həll olunan işlərin sayı**
- **Likvidlik:** bu göstərici yalnız məhdud çərçivədə istifadə olunur: bu, borcların əmək haqlarına yönəlmiş işlərdə olur

Bütün bu məlumatlar aktualdır. Bunlardan bəziləri, xüsusən bağlanmış işlərin sayının qəbul edilmiş işlərin sayına nisbəti və toplanmış məbləğlərin iddia tələblərinin ümumi məbləğinə nisbəti səmərəliliyin göstəriciləri kimi istifadə edilə bilər. Bununla yanaşı, bu göstəricilər yanıldıcı ola bilər: məsələn, hesabat dövrünün sonuna doğru xeyli miqdarda iş qəbul edilibsə, hər hansı əhəmiyyətli məbləğin toplanmasına başlanıla biləcəyini gözləmək real deyil, bu halda bütün statistik məlumatlar təhrif edilmiş olacaqdır.

Hazırda toplanan məlumatların vasitəsilə məcburi icra tədbirlərinin neçəsinin uğurlu olduğunu müəyyənləşdirmək və icraatın müddətləri barədə ətraflı məlumat əldə etmək mümkün deyil.

Bundan əlavə, İİS müəyyən göstəricilərin istifadəsinə imkan verir, lakin praktikada onlar istifadə olunmur və ya qismən istifadə olunur:

- **Məcburi icranın əsasına görə işlərin sayı**
- **Açıq qalan işlərin orta (yaxud median) “yaşı”**
- **Təxirə salma barədə qərar çıxarılan qədər aparılmış icraatın orta müddəti**
- **İcraatı təxirə salınmış işlərin orta “yaşı”**
- **Xərclər**
- **Daşınar əmlakın satışlarının sayı və uğurlu olma faizi**
- **Daşınmaz əmlakın satış qiymətinin həmin əmlakın qiymətləndirilmiş dəyərinə nisbətə faizi**
- **Daşınmaz əmlakın hərrac yolu ilə satışı prosesində təkliflərin sayı**
- **Likvidlik**
- **İcraatın mümkünlüyü**
- **Vəsaitlərin saxlanması öhdəliyi**

Məlumatların bir qismi (məsələn, məcburi icranın əsasına görə işlərin sayı və açıq hərrac yolu ilə satışların sayı barədə məlumatlar) hal-hazırda sistem xaricində toplanır. Belə məlumatlar, bizim fikrimizcə, İİS vasitəsilə toplanmalıdır.

4. Məcburi icra sistemi sahəsində fəaliyyətin səmərəlilik göstəricilərinin istifadəsi

4.1. Giriş

İcra məmurlarının fəaliyyətinə dair mötəbər və yenilənən statistika bütün məcburi icra sisteminin fəaliyyətinin əsas elementidir. Heç bir məlumat (və yaxud idarə edilə bilən məlumat) olmadığı təqdirdə, siyasəti hazırlayanlar sistemdə tənzimləyici və (və ya) struktur xarakterli dəyişikliklər edilməsi üçün lazımı qərarlar qəbul edə bilməzlər; həmçinin müəssisələr öz fəaliyyətləri və xərcləri barədə məlumatlı şəkildə qərarlar qəbul edə və fəaliyyətlərini və xərclərini proqnozlaşdırma bilməzlər, geniş ictimaiyyət isə şəffaf və hesabatlı olmayan sistemə etibar edə bilməz.

Məlumatlar fəaliyyətin səmərəlilik göstəricilərini müəyyənləşdirmək üçün zəruri olan bütün informasiyaları əhatə etməlidir. Bu göstəricilər hər hansı sistemin işini monitorinq etmək üçün vacibdir. Onlar sistem daxilindəki müxtəlif iştirakçıların (bütövlükdə Azərbaycanda İcra Baş İdarəsi (İBİ), regional idarələr və ayrı-ayrı icra məmurları) fəaliyyətlərini zaman keçdikcə müqayisə etməyə imkan yaradır ki, bunda da məqsəd irəliləyişlərin və ya qarşıya çıxan problemlərin izlənməsindən və təbii ki, lazımı məlumatların təqdim edilməsindən ibarətdir, həmin məlumatlar qərar qəbul edən şəxsləri məcburi icra sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün aktual informasiyalarla, kreditorları iddia tələbləri üzrə borcların toplanmasının gedişatı barədə aktual informasiyalarla təmin edir, eləcə də icra sisteminin səmərəliliyi üçün aktualıq kəsb edən informasiyaları təmin edir. Nəhayət, bu göstəricilər İBİ üçün məcburi icra sistemindəki iş proseslərini idarə etməyə imkan verən informasiya qismində önəmlidir.

Məlumatların mütəmadi surətdə elektron formada və avtomatlaşdırılmış qaydada çatdırılması/toplanması vacibdir. Məcburi icra üzrə elektron informasiya sistemi (EİS) məlumatların/hesabatların avtomatlaşdırılmış/elektron formada təqdim edilməsinə, məlumatların emalına və müxtəlif hesabatların yaradılmasına imkan verən məlumat bazasıdır.

4.2. Göstəricilərlə əlaqədar tələblər

Göstəricilər kifayət qədər *sadə* olmalıdır ki, onları asanlıqla təsvir və istifadə etmək və onların əsasında lazımı tədbirlər görmək mümkün olsun. Lakin göstəricilərin seçilməsi həssas və mürəkkəb məsələ olaraq qalır. Ayrı-ayrı icra məmurlarının öz göstəricilərini yaxşılaşdırmağa yönələn hərəkətlərə yol verməsi riski mövcuddur. Belə yaxşılaşdırma bilməyərəkdan edilən və son nəticədə səmərəliliyin artırılmasına xidmət etməyən hərəkətlərə səbəb ola bilər. Məsələn, icra məmurunun işinin səmərəliliyi onun təqdim etdiyi sənədlərin sayından istifadə etməklə qiymətləndirilərsə və bu göstərici ona yeni işlərin həvalə edilməsi üçün ciddi əsas kimi istifadə edilərsə, belə bir konkret risk yarana bilər ki, icra məmurları məhkəmə işlərinin tələbatı ilə heç bir əlaqəsi olmayan, ancaq onların öz mövqeyini qorumasına xidmət edən məktubları və digər sənədləri daha çox hazırlamağa başlayarlar.

Bu səbəbdən, göstəricilərdən necə istifadə ediləcəyini, hamı üçün əlçatan olub-olmayacağını və onların dəyərini münasibətdə müəyyən nəticələr doğura bilən hər hansı halların olub-olmayacağını *qabaqcadan dəqiqləşdirmək* vacibdir.

Hər bir göstərici üçün dəqiq anlayış verilməli və onun qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan üsullar təsvir olunmalıdır. Hər hansı göstəricilərin dəyərini ölçmək üçün etibarlı bir vasitə olmadıqda onların

istifadəsi istisna edilməlidir. Xüsusi əhəmiyyət kəsb edən göstəricilər üçün yalnız onların qiymətləndirilməsi məqsədilə yeni prosedurlar və mexanizmlər yaratmaq barədə düşünməyə dəyər.

Məcburi icra işləri toplusundan ayrıca bir dəyəri ekstrapolyasiya etməyə imkan verən *kompleks funksiyalar* müqayisə oluna bilən göstəriciləri müəyyənləşdirmək üçün önəmlidir:

- Bütün dəyərlərin cəmini işlərin ümumi sayına bölməklə *orta* dəyərin alınması ən çox yayılmış funksiya. Lakin bu funksiya ekstremal dəyərlərdən xüsusilə asılı olur və topluya cəmi bir həddən artıq yüksək dəyər əlavə etdikdə bunun ümumi orta dəyərə əhəmiyyətli dərəcədə təsiri ola bilər.
- Daha yaxşı kompleks funksiya toplusunun orta dəyəri kimi hesablanan *mediandır*, bu zaman işlərin yarısının dəyəri mediandan yüksək, yarısının isə ondan aşağı olur. Bu dəyəri yalnız o zaman əldə etmək olar ki, bütün işlər ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirilsin və əldə edilən məlumatların elektron qaydada emalı mümkün olsun. Azərbaycan üçün bu o deməkdir ki, bütün işlər işlərin idarə olunması sistemi tərəfindən idarə edilməlidir.

Lakin təkə kompleks dəyərlər gerçəkliyin yalnız zəif mənzərəsini təqdim edir.

Məlumatların elektron qaydada saxlanması və sadə emalı əllə qeydlər apararkən mümkün olduğundan daha çox məlumat əldə etməyə imkan verir. Bu zaman mövcud dəyişənlərin müxtəlif kombinasiyaları arasından seçim etmək və yalnız işlərin bölgüsü barədə təsəvvür yaradan orta kəmiyyətləri və ya medianları deyil, həm də bölgünün özünü (məsələn, yalnız hər iddia tələbi üzrə orta xərcləri deyil, həm də tələbin məbləğindən asılı olaraq xərclərin ümumi bölgüsünü) nəzərdən keçirmək mümkündür.

Hərəkətlər (məsələn, işin bağlanması, pulların yığılması) barədə məlumatları eyni hesabat dövründə mövcud olan məlumatlarla təxmini şəkildə müqayisə etmək əvəzinə aid olduqları iş barəsindəki məlumatlarla asanlıqla əlaqələndirmək olar. Məsələn, müəyyən dövrdə bağlanmış işlərin sayını həmin dövrdə daxil olmuş işlərin və dövrün başlanğıcında yük olaraq yığılmış işlərin sayı ilə müqayisə etmək bizə "hansı" (köhnə, yoxsa yeni) işlərin bağlandığı barədə heç nə demir və müvafiq olaraq, bizdə gələcək üçün real gözləntilər haqqında rəy yaratmır.

Köhnə üslubda bir dəyər üzrə nəzərdən keçirilən göstəricilər, məsələn, müəyyən dövr üçün məcmu dəyərlərə əsaslanan göstəricilər (daxil olan işlərin ümumi sayı, yük olaraq yığılmış işlər, bağlanmış işlər, toplanmış məbləğlər) həm müvafiq dövrdə elektron qaydada saxlanılan, amma istifadə edilməyən məlumatların yeni spesifikasiyaları üçün, həm də onların gələcəkdə keçmiş məlumatlarla və digər ölkələrin məlumatları ilə müqayisəsi üçün hələ də faydalı ola bilər.

Digər ölkələrlə müqayisə ilə əlaqədar olaraq qeyd etmək lazımdır ki, özünüməşğulluq əsasında fəaliyyət göstərən məcburi icra sisteminin motivasiyası (hal-hazırda) Azərbaycanda olduğu kimi dövlət tərəfindən idarə olunan sistemin motivasiyası ilə (həmişə) üst-üstə düşməyə bilər. Prioritetlər fərqlənə bilər; məsələn, birinci üçün prioritet toplanan pulların məbləği, ikinci üçün isə bağlanmış işlərin sayı ola bilər. Buna görə də göstəriciləri optimallaşdırmağa çalışmaq üçün davranışda zəruri olan dəyişikliklər əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənə bilər.

4.3. Fəaliyyətin səmərəlilik göstəriciləri

Fəaliyyətin səmərəliliyi qarşıya qoyulan məqsədlər nəzərə alınmaqla qiymətləndirilə bilər. Kreditorlar, şübhəsiz ki, tələblərinin ən qısa müddətdə tam şəkildə təmin edilməsində və icra xərclərinin mümkün qədər aşağı məbləğdə olmasında maraqlıdırlar. Müddət, icranın uğuru və xərclər marağ dairəsində olan üç sahədir.

Müddət

1. Bağlanmış işlərdə icraatın orta (yaxud median) müddəti:

Bu göstəricidən istifadə edilərkən məcburi icra prosesinin başlandığı vaxt ilə başa çatdığı vaxt arasındakı günlərin sayı nəzərə alınır.

Bu, əhəmiyyətli informasiyadır. Amma məcburi icra prosesindəki istənilən tərəf üçün yalnız bu göstəricinin dəyərinin marağ doğuracağını düşünmək yanlış olardı.

Məsələn, məcburi icra üçün daxil olmuş 100 işdən yalnız biri 7 gün ərzində həll edilərsə (qalanları üzrə icraat isə hələ başa çatmazsa), şübhəsiz ki, bu, məcburi icra proseslərinin bir həftə ərzində yekunlaşmasının mümkünlüyünə dəlalət etmir.

Bundan başqa, yalnız bu cür göstəricinin istifadəsi icra məmurlarını daha çox ən yeni işlər üzrə işləməyə təşviq edər, çünki köhnə işin bağlanması bağlanmış işlər üzrə məcburi icra prosesinin orta (yaxud median) müddətini artıracaq ki, bu da icra məmurlarının işinin səmərəliliyinin aşağı olması təəssüratını yaradacaq. Belə davranış yalnız o halda risk yaratmaya bilər ki, bütün işlər eyni “yaşda” olsun, yəni yığılıb qalmış hər hansı iş yükü mövcud olmasın.

Buna görə bu göstəricini aşağıdakı göstərici ilə kombinə etmək lazımdır.

2. Açıq işlərin orta (yaxud median) yaşı:

Bu göstəricidən istifadə edilərkən məcburi icra prosesinin başlandığı vaxt ilə qiymətləndirmənin aparıldığı vaxt arasındakı günlərin sayı nəzərə alınır.

Əvvəlki nümunədə hələ açıq qalan 99 işin “yaşı” hər gün artmaqda davam edəcəkdir ki, bu da problemin mövcud olduğunu göstərəcək.

Bu göstəricinin istifadəsi icra məmurlarını əvvəlcə “yaşı” daha çox olan işlərin icraatına bağlamağa təşviq edəcək, çünki bu, qalan işlərin “yaşını” aşağı salmış olacaq. Bu göstəricini əvvəlki ilə kombinə olunmuş halda götürdükdə səylərin yığılmış iş yükünü azaltmağa yönəlib-yönəlmədiyini görmək mümkündür: hər iki göstəricinin dəyərləri oxşar olacaqdır. Əhəmiyyətli bir yaxşılaşma olmazsa, bunun səbəbi yığılmış iş yükünün həcmindən və ya ən yeni işlərin sayından ibarət ola bilər (fərqli dəyərlər).

1-ci və 2-ci göstəricinin hər ikisi Məcburi icra üzrə elektron informasiya sistemi tərəfindən asanlıqla hesablanı bilər.

3. Birinci ödənişə qədərki icraatın orta (yaxud median) müddəti:

Kreditorlar üçün tək-cə açıq işlərin “yaşı” deyil, həm də işin başladığı vaxt ilə (qismən) ödənişin edildiyi tarix arasındakı günlərin sayı, yəni birinci ödəniş edilənə qədər nə qədər vaxtın keçməsi maraqlı kəsb edə bilər. Nəticə etibarlı ilə onlar məcburi icra prosesinə çəkdikləri xərcləri həmin tarixdən etibarən özləri üçün kompensasiya etməyə başlayırlar.

İcraatı başa çatmayan işlər

İşlərin heç də hamısı uğurla başa çatmayacaq; məcburi icra işlərinin çoxunda borclu ödəmə qabiliyyətli olmur və yaxud onun aktivlərini izləmək mümkün olmur. Digər ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, bu halda kreditor işin icraatının mümkün qədər uzadılmasında maraqlı olur.

Bunun nəticəsi olaraq, icraatın müddəti və (və ya) yığılıb qalmış iş yükünün həcmi ilə bağlı hər hansı göstərici məcburi icra sisteminin fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün o qədər də əhəmiyyətli olmaya bilər: iş yükünün yığılması borcluların ödəmə qabiliyyətli olmamasından və kreditorların daha yaxşı zamana ümid bəsləyərək işin icraatının başa çatmamasını istəməsindən asılı ola bilər.

Bu cür göstəricilər üçün çox ciddi hədəflər tətbiq olunarsa, bu, məcburi icra işinin vaxtından əvvəl bağlanması kimi arzuolunmaz davranışa səbəb ola bilər. Bu həm kreditorların, həm də icra təşkilatının maraqlarına zidd ola bilər. Əl-xüsusi Azərbaycanda belə ola bilər, çünki İBİ borcların toplanması səlahiyyətinə malik deyil və “yumşaq” məcburiyyət tədbirləri tətbiq etmək səlahiyyəti məhduddur.

Bu səbəbdən təklif edirik ki, borclunun müəyyən müddət ərzində ödəmə qabiliyyətli olmaması səbəbindən vəsaitlərin (son nəticədə) uğurla geri qaytarılmasının uzun sürdüyü situasiyalar alınmayan aktivlərin olmamasına görə icra hərəkətlərinin aparılmaması səbəbindən məcburi icra müddətinin uzadıldığı hallardan fərqləndirilsin.

Bu, qanunvericilik bazasında məcburi icranı həyata keçirən icra məmurlarının icraatın “müvəqqəti dayandırılması” barədə qərar qəbul etməsinə imkan verən dəyişikliklər edilməsini nəzərdə tuta bilər. Bu qərar borcluların aktivlərinin alınması üçün bütün mümkün vasitələr tükəndikdən sonra verilməlidir.

Əlbəttə, bu, kreditorun bu cür “müvəqqəti dayandırılmış iş” üzrə istənilən vaxt əlavə məlumat təqdim etməsinə və ya yeni icra hərəkətlərinin aparılmasını tələb etməsinə imkan yaratmamalıdır. Bununla yanaşı, icra məmuru “müvəqqəti dayandırılmış iş” üzrə istənilən vaxt məlumat istəyə və ya yeni icra hərəkətlərinə başlaya bilər. Burada məqsəd borcluya fasilə verməkdən ibarət deyil (onun öhdəlikləri dəyişməz olaraq qalır), kreditorların işlərində baş verən hadisələri daha yaxşı izləmələrinə və onların işinin digər uğursuz işlərdən fərqləndirilməsinə imkan yaratmaqdan ibarətdir ki, bu da kreditorlar üçün faydalı olan fərqdır.

Bu cür vəziyyətlərdə yuxarıda təklif olunan 1-3-cü göstəriciləri “təxirə salınmış” (“müvəqqəti dayandırılmış”) hesab edilən işlər üçün aparılan hesablama prosesindən xaric etmək mümkündür. Bu sistemə əsasən aşağıdakı iki göstərici əlavə edilə bilər:

4. "Müvəqqəti dayandırılma" barədə qərar çıxarılan qədər aparılmış icraatın orta müddəti

Bu göstəricidən istifadə edərkən icraatın başlandığı vaxt ilə icraatın "müvəqqəti dayandırılması" barədə qərarın qəbul edildiyi vaxt arasındakı günlərin sayı nəzərə alınır.

5. İcraatı "müvəqqəti dayandırılan" işlərin orta "yaşı"

Bu göstəricidən istifadə edərkən icraatın "müvəqqəti dayandırılması" barədə qərarın qəbul edildiyi vaxt ilə qiymətləndirmənin aparıldığı tarix arasındakı günlərin sayı nəzərə alınır.

Uğurlu icra faizi

6. Uğurlu icra faizi

Müəyyən edilmiş tarixdə alınan işlər üzrə uğurlu icra faizi qiymətləndirmənin aparıldığı tarixdə uğurla yekunlaşaraq bağlanmış işlərin sayı ilə müəyyən edilmiş tarixdə (dövrədə) alınan işlərin sayı arasındakı nisbət kimi müəyyən edilə bilər. Bu, qeyri-pul iddiaları üçün də istifadə edilə bilən universal göstəricidir.

Bu göstəricinin istifadəsi ilə bağlı əsas problem ondan ibarətdir ki, burada borcların qismən toplanması və ya öhdəliklərin qismən yerinə yetirilməsi nəzərə alınmır. Bu o deməkdir ki, borcludan müntəzəm olaraq ödənişlərin toplandığı iş onun öhdəliklərini qismən yerinə yetirdiyi iş kimi deyil, heç bir borcun toplanmadığı iş kimi qeydə alınır.

Bu, aşağıdakı 7 nömrəli göstəricinin tətbiqinə gətirib çıxarır.

7. Yığılma faizi

Bu göstərici yalnız pul tələblərinə tətbiq edilə bilər. O, müəyyən edilmiş tarixdə borcların alındığı işlərə aiddir, belə ki, müəyyən tarixdə (qiymətləndirmənin aparıldığı gündə) toplanan məbləğ ilə müəyyən edilmiş tarixdə (və ya müəyyən dövrdə) alınan ümumi məbləğlər arasındakı nisbəti bildirir.

6-cı göstəriciyə aid bölmədə qeyd edilən problem bu halda aradan qaldırılır: qismən ödənişlər lazımı qaydada qeydə alınır.

Lakin digər bir problem bu göstəricinin istifadəsi ilə əlaqələndirilir: o, yüksək məbləğli azsaylı işlərdə borcların yığılmasını aşağı məbləğli çoxsaylı işlərdə borcların yığılmasından fərqləndirə bilmir.

Bu əngəli aradan qaldırmaq üçün biz aşağıdakı göstəricilərin istifadəsini təklif edirik:

8. İddia tələblərinin dəyərinin səviyyələri və tələblərin "yaşı" üzrə yığılma

Bu göstəricilər dəsti yalnız pul tələblərinə tətbiq edilə bilər. O, müəyyən müddət ərzində tələblərin dəyərinin səviyyələrinə və tələblərin "yaşına" uyğun olaraq toplanmış məbləğləri görməyə imkan verir. O, dəyəri müəyyən səviyyədə olan tələblər üzrə müəyyən müddət ərzində toplanmış və müəyyən

müddətdən sonra təqdim edilmiş məbləğ ilə həmin dövrdə toplanmış ümumi məbləğ arasındakı nisbət kimi müəyyən edilir.

Azərbaycanda yığımların strukturunda müxtəlif səviyyələr nəzərdə tutulursa, biz yığımların yuxarıda qeyd edilən səviyyələr üzrə qeydə alınmasını əks etdirən cədvəldən istifadə etməyi təklif edirik. Eyni səviyyələr üçün istifadə oluna biləcək digər bir alternativ isə məhkəmə rüsumlarının müəyyənləşdirilməsi üçün istifadə edilən səviyyələrdən istifadə etməkdir.

İddianın “yaşı” üzrə səviyyələr praktik maraq əsasında seçilə bilər (məsələn, birinci 3 aylıq dövr; yaxud 2 ilə qədər və ya üçüncü il ərzində və yaxud daha yuxarı müddət ərzində yarım illik dövr götürülə bilər).

Burada tələbin “yaşı” məcburi icranın başlandığı tarixi nəzərdə tutur və tələb olunan məbləğin alınması hüququnun əldə edildiyi tarixi (yəni icra sənədinin tarixini) əks etdirmir.

Müvafiq olaraq, aşağıdakı cədvəl tərtib edilə bilər:

1-ci tarixdən 2-ci tarixədək olan dövrdə toplanmış məbləğlər								
tələbin dəyərinin səviyyəsi (€)	tələbin “yaşı”							İstənilən “yaş”
	0-3 ay	3-6 ay	6-12 ay	12-18 ay	18-24 ay	24-36 ay	> 36 ay	
0 – 250								
250 – 1000								
1000 – 5000								
5000 – 20000								
20000 – 100000								
> 100000								
Bütün tələblər								100,0%

[100,0% = müvafiq dövrdə toplanmış ümumi məbləğ]

Bu cədvəl maraq dairəsində olan dövrdə əsasən hansı məbləğlərin toplandığını göstərir; toplanmış məbləğ ilə iddia tələbinin məbləğini müqayisə etməyə imkan verir; icra edilmiş (edilməmiş) olan tələblərin “yaşı” barədə məlumat təqdim edir.

9. İddia tələblərinin dəyərinin səviyyələri və tələblərin “yaşı” üzrə yığım faizləri

Bu göstəricilər dəsti yalnız pul tələbləri üçün tətbiq olunur və müəyyən edilmiş tarixdə (və ya dövrdə) alınan işlər üçün aşağıdakılar arasındakı nisbəti müəyyən edir: 1) müəyyən dövrdə təqdim edilən, ilkin dəyəri müvafiq səviyyənin əhatə dairəsinə düşən və müəyyən vaxtdan əvvəl təqdim edilən tələblər üzrə toplanmış məbləğ ilə 2) həmin dövrdə təqdim edilən bütün tələblər üzrə müəyyən tarixdə toplanmış ümumi məbləğ arasındakı nisbəti.

1-ci tarixdən və 2-ci tarixdən etibarən alınan tələblər üzrə 3-cü tarixdə toplanmış məbləğlər								
tələbin dəyərinin səviyyəsi (€)	tələbin “yaşı”							İstənilən “yaş”
	0-3 ay	3-6 ay	6-12 ay	12-18 ay	18-24 ay	24-36 ay	> 36 ay	

0 – 250								
250 – 1000								
1000 – 5000								
5000 – 20000								
20000 – 100000								
> 100000								
Bütün tələblər								100,0%

[100,0% = 1-ci tarixdən və 2-ci tarixdən etibarən alınmış tələblərin ümumi dəyəri (tələblərin dəyərinin hər bir səviyyəsi üzrə)]

Qeyd: Bu iki cədvəli (8-ci və 9-cu göstəricilər üzrə) tərtib etmək üçün aşağıdakı məlumatları qeyd etmək kifayətdir: toplanmış məbləğ, toplanma tarixi, tələbin tarixi, tələbin dəyəri.

Uğurlu icraya və borcların toplanmasına aid göstəricilər gələcəkdə işlərin icra məmurları arasında mümkün bölgüsü müəyyənləşdirilərkən, icra məmurlarının işi və ya digər əhəmiyyətli təsirlər qiymətləndirilərkən istifadə edilərsə, arzuolunmaz davranışa səbəb ola bilər. Bu, icra məmurunun qərəzsizliyinə xələl gətirə bilər!

10. İşlərin bağlanma faizi

Bu göstərici müəyyən edilmiş tarixdə qəbul edilən işlər üçün tətbiq olunur və qiymətləndirmənin aparıldığı tarixdə bağlanmış (uğurla və ya uğursuzluqla yekunlaşmış) işlərin sayı ilə müəyyən edilmiş dövrdə və ya tarixdə daxil olan işlərin ümumi sayının nisbəti kimi müəyyən edilir.

Xərclər

Kreditorları qabaqcadan ödəyəcəkləri xərclərin məbləğləri, borcluları (və cəmiyyəti) isə borcludan tutulacaq xərclərin ümumi məbləği maraqlandırır (məcburi icraya görə mümkün yığımlar daxil olmaqla).

11. İddia tələblərinin xərcləri və dəyəri arasındakı nisbət, yəni tələbin ortalama xərcləri ilə ortalama dəyəri arasında faiz nisbəti

Bu göstərici qabaqcadan ödənilən xərclərin ümumi məbləğinin tələblərin ümumi dəyərinə bölünməsi yolu ilə əldə edilir.

Bu göstərici dəyəri və xərcləri yüksək olan tələblər üçün daha çox məqsədəuyğundur, dəyəri az olan tələblərdə isə reprezentativliyi daha az təmin edir.

12. Tələbin xərclərinin tələbin dəyərinə nisbətə orta kəmiyyəti

Hər bir tələbin xərcləri onun dəyərinə bölünür və sonra ümumi orta kəmiyyət (və ya median) hesablanır.

13. Qabaqcadan ödənilmiş xərclər ilə tələblərin dəyərinin səviyyələri və tələblərin “yaşı” arasındakı nisbət

Bu göstərici: 1) dəyəri müəyyən səviyyəyə aid olan və müəyyən vaxtdan əvvəl təqdim edilən tələblər üzrə müəyyən dövrdə qabaqcadan ödənilmiş xərclər ilə 2) həmin dövrdə təqdim edilən və dəyəri həmin səviyyəyə aid olan bütün tələblərin ümumi məbləği arasındakı nisbəti müəyyən edir.

İşlərin həll olunma indeksləri

Digər göstəricilər dəsti, aid olduqları konkret işə istinad edilmədən, yalnız məcmu dəyərlər əsasında müəyyən edilir. Onlar qiymətləndirilən klassik dəyərlərin kombinasiyasından ibarət ola bilər:

- Qiymətləndirmə dövrünün əvvəlində yığılmış iş yükü;
- Dövr ərzində daxil olmuş işlər;
- Dövr ərzində bağlanmış işlərin sayı;
- Dövrün sonunda həll olunmamış qalan işlər (bu kəmiyyət yuxarıdakı kəmiyyətlərdən asılıdır, belə ki, birinci iki kəmiyyəti toplamaqla və bu cəmdən üçüncü kəmiyyəti çıxarmaqla bu kəmiyyəti əldə etmək olar).

Artıq qeyd edildiyi kimi, bu tip göstəricilər elektron vasitələrdən istifadə edilmədən tətbiqi mümkün olan yeganə göstəricilərdir və onlar yanlış mənzərə təqdim edə bilər.

Qeyd edilən kəmiyyətlərin əsas kombinasiyaları aşağıdakı göstəricilərin yaranmasına gətirib çıxarır:

14. Bağlanmış işlər / Daxil olmuş işlər [aradakı kəsr işarəsi bölməni bildirir]: İşlərin həll olunma faiz göstəricisi (Clearance Rate) (CEPEJ)

Bu göstərici (o, aşağıda təqdim edilir) Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Avropa Komissiyası (CEPEJ) tərəfindən məhkəmə sisteminin səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün əsas göstəricilərdən biri kimi təklif edilmişdir.

O, 1) müəyyən dövr ərzində həll edilmiş işlərin sayı ilə 2) eyni dövrdə daxil olmuş işlərin sayı arasındakı nisbəti müəyyən edir, yığılmış iş yükünün artma və ya azalma tendensiyasını göstərir; bu dəyərin birdən yuxarı olması onu göstərir ki, dövrün sonunda həll olunmamış qalan işlərin sayı dövrün başlanğıcında iş yükü kimi yığılıb qalmış işlərin sayından az olacaq.

15. Həll olunmamış işlər / Bağlanmış işlər [aradakı kəsr işarəsi bölməni bildirir]: İşlərin həllinə sərf olunan vaxt göstəricisi (Disposition Time) (CEPEJ)

Bu göstərici: 1) dövrün sonunda həll olunmamış işlərin sayı ilə 2) eyni dövrdə bağlanmış işlərin sayı arasındakı nisbəti müəyyən edir ki, bu da yığılmış iş yükünün həcmi bildirir; onun dəyəri yığılmış iş yükünün həll edilməsi üçün zəruri olan eyni müddətli dövrlərin sayına uyğun gəlir, bu halda işlərin bağlanma faizinin sabit olması və yeni işlərin daxil olmaması ehtimalından çıxış edilir.

16. Yığılmış iş yükü / Daxil olan işlər [aradakı kəsr işarəsi bölməni bildirir]: Yığılmış iş yükü indeksi (Polşa)

İcra məmurları və məcburi icra haqqında Polşa Qanununa (1997) “yığılmış iş yükü indeksi” anlayışı daxil edilib. Qanuna əsasən, məcburi icra işləri üzrə yığılmış iş yükü 6 ayı keçdiyi təqdirdə icra məmurunun icraatına yeni işlər götürməsinə icazə verilmir.

Yığılmış iş yükü indeksi aşağıdakı qaydada hesablanır:¹² “ilin sonuncu yarısında həll olunmamış qalan işlərin sayı əvvəlki 6 ayda daxil olmuş işlərin aylıq orta sayına bölünür (təkrarlanan ödənişlərin ödənilməsi halları istisna olmaqla)”. Burada təkrarlanan ödənişlər dedikdə əmək haqqına və ya digər dövrü gəlirlərə əlavələr nəzərdə tutulur və müvafiq olaraq, bu cür ödənişlərə aid işlər həll olunmamış işlər kimi hesablanmır.

Yığılmış iş yükü indeksi, daxil olan aylıq davamlı iş axınının kəmiyyətinin son 6 ayın orta kəmiyyətinə bərabər olması ehtimalından çıxış edilərək, heç bir iş həll olunmayacağı təqdirdə iş yükünün yaranması üçün zəruri olan ayların sayını əks etdirir.

Bu göstərici ildə bir və ya iki dəfə kütləvi şəkildə işlər göndərən kreditorlarla (məsələn, kommunal xidmət şirkətləri ilə) iş zamanı problemlə ola bilər: bu zaman çoxlu sayda həll olunmamış iş yığılır, ardınca çox az sayda işlərin daxil olduğu aylar gəlir və bu dövrdə, nə qədər paradoksal olsa da, icra məmuru yeni işlərdən (yəni fərqli müştərilərin işlərindən) imtina etməli olur, çünki əks halda yığılmış iş yükü indeksi çox yüksək olacaq.

Belə halda məcburi icra prosesinin maksimum müddəti, əgər zərurət olarsa, bu cür mürəkkəb iş yükü indeksi ilə tənzimlənmək əvəzinə qanunla tənzimlənməlidir.

Göstəricilər zəif yerlərin müəyyənləşdirilməsi üçün alətlər qismində

İstifadə oluna biləcək digər göstəricilər dəsti məcburi icra prosesinin müəyyən mərhələlərin müddətinin və səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsinə yönəlib.

Buraya aşağıdakıları aid etmək olar:

17. Məhkəmələrin etirazlar üzrə qərar qəbul etməsinə sərf olunan müddət

18. Borclulara uğurla xidmət göstərmək üçün sərf olunan müddət

19. Daşınar əmlakın satışlarının sayı və uğurluluq faizi

20. Daşınmaz əmlakın satışlarının sayı

21. Daşınmaz əmlakın satış qiymətinin həmin əmlakın qiymətləndirilmiş dəyərində nisbətə faizi

22. Daşınmaz əmlakın hərrac yolu ilə satışı prosesində təkliflərin sayı

¹² Məcburi icra haqqında Polşa Qanunu, maddə 8.8.

5. Azərbaycanın məcburi icra sistemində fəaliyyətin səmərəlilik göstəricilərinin istifadəsinə dair tövsiyələr

Azərbaycanın hakimiyyət orqanları məcburi icra sistemi üçün göstəricilər toplusunun tətbiqini nəzərdən keçirməlidirlər. Göstəricilər sistemin müxtəlif iştirakçılarının, məsələn, məhkəmələrin (etiraz prosedurları), icra baş idarəsinin və icra şöbələrinin və ayrı-ayrı icra məmurlarının fəaliyyətinin səmərəliliyini müqayisə etməyə, irəliləyişləri və ya ortaya çıxan problemləri izləmək üçün zaman-zaman müqayisələr aparmağa və təbii ki, istər bu sahədə siyasəti hazırlayanlar, istərsə də sistem daxilindəki iştirakçılar (o cümlədən kreditorlar) tərəfindən əsaslandırılmış qərarlar qəbul edilməsi üçün zəruri olan məlumatları təmin etməyə imkan yaratmalıdır. Göstəricilər həm də (bütövlükdə) məcburi icra sisteminin səmərəliliyi və effektivliyi ilə bağlı monitoring və nəzarətin həyata keçirilməsi üçün istifadə edilə bilər.

Göstəricilər toplusu bütün maraqlı tərəflər arasında əməkdaşlıq şəraitində müəyyənləşdirilməlidir. Hər bir göstəriciyə dəqiq anlayış verilməli və onun qiymətləndirilməsi üçün istifadə ediləcək metodlar təsvir edilməlidir.

Göstəricilər aşağıdakılarla əlaqədar olmalıdır: işlərin axınına əks etdirən rəqəmlər (dövrün əvvəlində yığılıb qalmış iş yükü, qəbul edilmiş işlər, bağlanmış işlər, məcburi icra tədbirlərinin sayı, tələblərin məbləğləri, geri qaytarılan məbləğlər, kreditorun növü, icra sənədinin növü) və fəaliyyətin səmərəlilik göstəriciləri (o cümlədən icraatın müddəti, uğurlu icra faizi və xərclər).

Aşağıdakı çoxsəviyyəli göstəricilər nəzərdən keçirilə bilər:

Səmərəlilik göstəriciləri		
1	Bağlanmış işlərdə icraatın orta (yaxud median) müddəti	Bu göstəricidən istifadə edilərkən işin qəbul edildiyi vaxt ilə başa çatdığı vaxt arasındakı günlərin sayı nəzərə alınır.
2	Açıq işlərin orta (yaxud median) "yaşı" [icraatı "təxirə salınmış" işlər istisna olmaqla]	Bu göstəricidən istifadə edilərkən işin qəbul edildiyi vaxt ilə qiymətləndirmənin aparıldığı vaxt arasındakı günlərin sayı nəzərə alınır. (<i>Bu göstərici 1-ci göstərici ilə kombinə olunmuş halda nəzərdən keçirilməlidir</i>) Bu göstəricinin istifadəsi icra məmurlarını əvvəlcə daha çox "yaşı" olan işlərin icraatına bağlamağa təşviq edəcək, çünki bu, qalan işlərin "yaşını" aşağı salmış olacaq. Bu göstəricini 1-ci ilə kombinə olunmuş halda götürdükdə səylərin yığılmış iş yükünü azaltmağa yönəlib-yönəlmədiyini görmək mümkündür (hər iki göstəricinin dəyəri oxşar olacaqdır: əhəmiyyətli bir yaxşılaşma olmazsa, bunun səbəbi yığılmış iş yükünün həcmindən və ya ən yeni işlərin sayından ibarət ola bilər (fərqli dəyərlər)).

3	Birinci ödənişə qədərki icraatın orta (yaxud median) müddəti	Birinci ödənişin tarixi, çox güman ki, bu günə qədər qeydə alınmayıb, amma işlərin idarə olunmasının mərkəzləşdirilmiş sistemi mövcud olduğu üçün bunu etmək çox asandır.
4	“Müvəqqəti dayandırılma” barədə qərar çıxarılan qədər aparılmış icraatın orta müddəti¹³	Bu göstəricidən istifadə edilərkən işin qəbul edildiyi vaxt ilə icraatın “müvəqqəti dayandırılması” barədə qərarın qəbul edildiyi vaxt arasındakı günlərin sayı nəzərə alınır.
5	İcraatı “müvəqqəti dayandırılmış” işlərin orta “yaşı”	Bu göstəricidən istifadə edilərkən icraatın “müvəqqəti dayandırılması” barədə qərarın qəbul edildiyi vaxt ilə qiymətləndirmənin aparıldığı tarix arasındakı günlərin sayı nəzərə alınır.
6	İddia tələblərinin dəyərinin səviyyələri və tələblərin “yaşı” üzrə yığım faizləri	Bu göstəricilər dəsti yalnız pul tələblərinə tətbiq edilə bilər. O, müəyyən müddət ərzində tələblərin dəyərinin səviyyələrinə və tələblərin “yaşına” uyğun olaraq toplanmış məbləğləri görməyə imkan verir. O, dəyəri müəyyən səviyyədə olan tələblər üzrə müəyyən müddət ərzində toplanmış və müəyyən müddətdən sonra təqdim edilmiş məbləğ ilə həmin dövrdə toplanmış ümumi məbləğ arasındakı nisbət kimi müəyyən edilir. İddianın “yaşı” üzrə səviyyələr praktik maraq əsasında seçilə bilər (məsələn, birinci 3 aylıq dövr; yaxud 2 ilə qədər və ya üçüncü il ərzində və yaxud daha yuxarı müddət ərzində yarım illik dövr götürülə bilər).
7	İddia tələblərinin xərcləri və dəyəri arasındakı nisbət, yəni tələbin ortalama xərcləri ilə ortalama dəyəri arasında faiz nisbəti	Bu göstərici qabaqcadan ödənilən xərclərin ümumi məbləğinin tələblərin ümumi dəyərinə bölünməsi yolu ilə əldə edilir və bu səbəbdən yalnız məcmu halda mövcud olan məlumatlardan istifadə olunur.
8	Qabaqcadan ödənilmiş xərclər ilə tələblərin dəyərinin səviyyələri və tələblərin “yaşı” arasındakı nisbət	Bu göstərici: dəyəri müəyyən səviyyəyə aid olan və müəyyən vaxtdan əvvəl təqdim edilən tələblər üzrə müəyyən dövrdə qabaqcadan ödənilmiş xərclər ilə həmin dövrdə təqdim edilən və dəyəri həmin səviyyəyə aid olan bütün tələblərin ümumi məbləği arasındakı nisbəti müəyyən edir.
İş dövriyyəsi indeksləri		
9	Uğurlu icra faizi	Müəyyən edilmiş tarixdə alınan işlər üzrə uğurlu icra faizi qiymətləndirmənin aparıldığı tarixdə uğurla

¹³ 4-cü və 5-ci göstəricilərin istifadəsi qanunvericilik bazasında məcburi icranı həyata keçirən icra məmurlarının icraatın “müvəqqəti dayandırılması” barədə qərar qəbul etməsinə imkan verən dəyişikliklər edilməsini nəzərdə tuta bilər. Bu qərar kreditörün tələblərinə uyğun olaraq borcluların aktivlərinin araşdırılması və üzərinə həbs qoyulması üçün istifadə edilən bütün mümkün vasitələr tükəndikdən sonra verilməlidir. İcraatın “müvəqqəti dayandırılması” barədə qərar yalnız kreditora təqdim edilməli, o isə qərara etiraz etmək və işin necə davam etdirilməsini istədiyi barədə fikrini bildirmək imkanına malik olmalıdır. İcraatı “müvəqqəti dayandırılmış” işlər digər işlərdən fərqləndirilməlidir.

		<p>yekunlaşaraq bağlanmış işlərin sayı ilə müəyyən edilmiş tarixdə (və ya dövrdə) alınan işlərin sayı arasındakı nisbət kimi müəyyən edilə bilər. Bu, qeyri-pul iddiaları üçün də istifadə edilə bilən universal göstəricidir.</p> <p>Bu göstəricinin istifadəsi ilə bağlı əsas problem ondan ibarətdir ki, burada borcların qismən toplanması və ya öhdəliklərin qismən yerinə yetirilməsi nəzərə alınmır, bu o deməkdir ki, borcludan müntəzəm olaraq ödənişlərin toplandığı iş onun öhdəliklərini qismən yerinə yetirdiyi iş kimi deyil, heç bir borcun toplanmadığı iş kimi qeydə alınır. Bu səbəbdən, 9-cu göstərici 10-cu göstərici ilə kombinə olunmuş halda nəzərdən keçirilməlidir.</p>
10	<i>İşlərin bağlanma faizi</i>	<p>Bu göstərici yalnız pul tələblərinə şamil edilir, müəyyən edilmiş tarixdə qəbul edilən işlər üçün tətbiq olunur və qiymətləndirmənin aparıldığı tarixdə bağlanmış (uğurla və ya uğursuzluqla yekunlaşmış) işlərin sayı ilə müəyyən edilmiş tarixdə (və ya dövrdə) daxil olan işlərin ümumi sayının nisbəti kimi müəyyən edilir.</p>
11	<i>İşlərin həll olunma faiz göstəricisi (Clearance Rate)</i>	<p><i>Bağlanmış işlər / Daxil olan işlər</i></p> <p>Bu göstərici müəyyən dövr ərzində həll edilmiş işlərin sayı ilə eyni dövrdə daxil olmuş işlərin sayı arasındakı nisbəti müəyyən edir, yığılmış iş yükünün artma və ya azalma tendensiyasını göstərir; bu dəyərin birdən yuxarı olması onu göstərir ki, dövrün sonunda həll olunmamış qalan işlərin sayı dövrün başlanğıcında iş yükü kimi yığılıb qalmış işlərin sayından az olacaq. (CEPEJ)</p>
12	<i>İşlərin həllinə sərf olunan vaxt göstəricisi (Disposition Time)</i>	<p><i>Həll olunmamış işlər / Bağlanmış işlər</i></p> <p>Bu göstərici dövrün sonunda həll olunmamış işlərin sayı ilə eyni dövrdə bağlanmış işlərin sayı arasındakı nisbəti müəyyən edir ki, bu da yığılmış iş yükünün həcmi bildirir; onun dəyəri yığılmış iş yükünün həll edilməsi üçün zəruri olan eyni müddətli dövrlərin sayına uyğun gəlir, bu halda işlərin bağlanma faizinin sabit olması və yeni işlərin daxil olmaması ehtimalından çıxış edilir. (CEPEJ)</p>
13	<i>Yığılmış iş yükü indeksi</i>	<p><i>Yığılmış iş yükü / Daxil olan işlər</i></p> <p>İcra məmurları və məcburi icra haqqında Polşa Qanununa (1997) "yığılmış iş yükü indeksi" anlayışı daxil edilib. Qanuna əsasən, məcburi icra işləri üzrə yığılmış iş yükü 6 ayı keçdiyi təqdirdə icra məmurunun icraatına yeni işlər götürməsinə icazə</p>

		<p>verilmir. Yığılmış iş yükü indeksi aşağıdakı qaydada hesablanır:¹⁴ “ilin sonuncu yarısında həll olunmamış qalan işlərin sayı əvvəlki 6 ayda daxil olmuş işlərin aylıq orta sayına bölünür (təkrarlanan ödənişlərin ödənilməsi halları istisna olmaqla)”. [Bizim başa düşdüyümüzə görə, sonuncu cümlə təkcə aliment işlərinə aid deyil, həm də əmək haqqına əlavələrlə və bank hesabları ilə əlaqədar işlərə aiddir və bu cür işlər həll olunmamış işlər kimi hesablanmır].</p> <p>Yığılmış iş yükü indeksi, daxil olan aylıq davamlı iş axınının kəmiyyətinin son 6 ayın orta kəmiyyətinə bərabər olması ehtimalından çıxış edilərək, heç bir iş həll olunmayacağı təqdirdə iş yükünün yaranması üçün zəruri olan ayların sayını əks etdirir.</p>
Spesifik göstəricilər		
14	Məhkəmələrin etirazlar üzrə qərar qəbul etməsinə sərf olunan müddət	
15	Borclulara uğurla xidmət göstərmək üçün sərf olunan müddət	
16	Daşınar əmlakın satışlarının sayı və uğurluluq faizi	
17	Daşınmaz əmlakın satışlarının sayı	
18	Daşınmaz əmlakın satış qiymətinin həmin əmlakın qiymətləndirilmiş dəyərinə nisbətə faizi	
19	Daşınmaz əmlakın hərrac yolu ilə satışı prosesində təkliflərin sayı	
20	Bərişiq sazişi ilə, məsələn, borcun hissə-hissə ödənilməsi barədə razılaşma ilə həll olunan işlərin sayı	
Maliyyə göstəriciləri		
21	Likvidlik	
22	İcranın mümkünlüyü	
23	Vəsaitlərin saxlanması öhdəliyi	<p>Bunlar borclulardan alınmış pullardır, həmin vəsaitlərdən qabaqcadan ödənilmiş xərclər və məcburi icra şöbəsinin haqqı çıxılır. Belə hesab edilir ki, vəsaitlərin saxlanması öhdəliyi bankdakı hesaba borcluların tələblər üzrə ödədikləri pul vəsaitinə bərabər olan öhdəlikdir.</p>

¹⁴ Məcburi icra haqqında Polşa Qanunu, maddə 8.8.